

Émile Durkheim a česká sociologie: ke 100. výročí úmrtí významného francouzského sociologa

V tomto roce si sociologická veřejnost připomíná sté výročí úmrtí zakladatele francouzské sociologické školy Émila Durkheima (15. dubna 1858 Épinal – 15. listopadu 1917 Paříž). I pro českou sociologii je toto výročí nepochybně důvodem k jistému ohlédnutí nazpět a k zamyšlení nad dosavadním vývojem. Jedna z otázek, které se v dané souvislosti nabízejí, se týká vlivu, který měl tento francouzský myslitel na české sociálněvědní myšlení. Miloslav Petrušek zhruba před dvěma desítkami let zvolil pro svůj doslov k českému překladu Durkheimovy studie *Sociologie a filosofie* název „Durkheimův návrat do Čech“ [Petrušek 1998]. Titul Petruskova textu, i když je spíše literární a metaforické povahy, může ve čtenáři navozovat představu, že Durkheimovy ideje kdysi v Čechách nacházely odezvu, pak se na jistou dobu vytratily a posléze, v devadesátých letech 20. století, se k nám opět vrátily, přičemž tento návrat je ohlašován právě vydáním uvedené knihy. Nastíhne si tedy, jakým způsobem recepce Durkheima v českém prostředí probíhala.

První z českých sociologů, s kterými je Durkheim obvykle porovnáván, je Tomáš Garrigue Masaryk. Mysarykova sociologie stejně jako ta Durkheimova vychází z Comta, a nadto Masaryk, jak známo, už 16 let před Durkheimem publikoval sociologické pojednání o sebevraždě (*Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart*, Vídeň 1881). Komparace tohoto druhu však obvykle vedou k závěru, že Masaryk na Durkheimovo dílo ve svých textech v zásadě nereagoval, a to i přesto, že o něm musel vědět. Petrušek konstatuje, že „Masarykovy zmínky o Durkheimovi jsou marginální a většinou nepříliš pozitivní“ [Petrušek 1998: 161]. Jedna věc je však podstatná, a totiž, že již u Masaryka, stejně jako později u většiny prvorepublikových sociologů se setkáváme s jednou zásadní výhradou vůči Durkheimovu způsobu myšlení a tím je jeho – v terminologii tehdejších českých sociologů – sociologický „realismus“ a „objektivismus“, tedy jinak řečeno „kolektivismus“, event. „sociologismus“, který je charakteristický svým důrazem na „kolektivní vědomí“ a nadindividuální „sociální jevy“, resp. „sociální fakty“, jenž je u francouzského sociologa navíc spojen s marginalizací úlohy lidských jedinců, na které je nahlíženo jako na ty, jimž nezbývá, než se pasivně podřizovat společenských požadavkům a podrobovat tlakům, které vycházejí ze sociálních faktů.

Druhou osobností, která bývá v souvislosti s Durkheimem zmiňována, je Masarykův nástupce v roli československého prezidenta Edvard Beneš. Beneš studoval u Durkheima v letech 1905–1907 a za první světové války se s ním dostal do osobního kontaktu. O vztahu Beneše k Durkheimovi se dnes usuzuje především na základě krátké, ani ne šestistránkové předmluvy, kterou Beneš sepsal k českému vydání knihy *Pravidla sociologické metody* [Durkheim 1926]. Beneš v ní se sympatiemi vzpomenul přesvědčivost, jíž se Durkheimovy přednášky vyznačovaly. Na jeho práci ocenil především systematický důraz na rozpracování socio-

logické metody, což bylo v kontextu dané doby považováno za cosi novátorského a – z hlediska dalšího vědeckého rozvoje – zásadním způsobem přínosného. Beneš také vyzvednul, že Durkheim svým úsilím podnítl rozvoj celé jedné sociologické školy. Své výhrady vůči němu nicméně vyjádřil těmito slovy: „Myslím, že příliš schematicky odlučuje sociální od psychického. Aby mohl učiniti zadost požadavku, že sociologie jako věda má míti svůj zcela vymezený a odlišný obor a že se má jev sociální zkoumati objektivně jako jakýsi hmotný předmět, dochází k nutnosti odseknouti úplně sociální od psychického – ve skutečnosti tak strohého odloučení jednoho od druhého není – a musí dále prohlásiti, že určité stavy a jevy sociální existují mimo vědomí individuální [...]. Domnívám se, že vztah psychického k sociálnímu je jiný, že tak obou oblastí schematicky odlučovati nelze. [...] Stavím se k celému durkheimismu na stanovisko kritického realismu, jenž si vztah psychického a sociálního subjektu a objektu formuluje v synthesi individualističtější pojaté.“ [Beneš 1926: 9]

Petrusek [1998: 163] označuje ve svém textu za „první soustavnou“ informaci o Durkheimovi v českém prostředí články Františka Fajfra „Noetický pesimismus Durkheimovy sociologické metody“ a Stanislava Velinského „Základ Durkheimova kolektivismu a psychologismu“, oba publikované v časopisu *Česká mysl* v r. 1923. Tento názor je ovšem nutné korigovat poukazem na to, že už před první světovou válkou se objevila drobná monografická práce, která byla v podstatě celá založena na koncepci kolektivního vědomí Émila Durkheima a jeho školy. Jedná se o knihu *Sociální filosofie* od Antonína Uhlíře [1913].¹ Uhlíře, který studoval ve Francii a patřil mezi Durkheimovy studenty, lze v kontextu české sociologie zcela po právu označit za jediného „pravověrného“ Durkheimova žáka [Král 1937: 197; Bláha 1997: 94], avšak někteří z těch, kdo se zabývají dějinami české sociologie, mají tendenci nalézat a odhalovat durkheimovské přístupy, motivy a inspirace až teprve v jeho pozdějším díle nazvaném *Sociologická idea* [Uhlíř 1932]. Asi nejpřísnější kritice podrobil Uhlíře Josef Král, který mu vytкнуł, že některé kapitoly jeho díla z r. 1932 nejsou ničím jiným než dogmatickou parafrází a reprodukcí názorů Durkheima a jeho školy [Král 1937: 197].

Třetím českým sociologem, který měl před první světovou válkou možnost navštěvovat Durkheimovy přednášky ve Francii, byl Inocenc Arnošt Bláha. Zdeněk R. Nešpor ovlivněn Dušanem Janákem nalézá durkheimovskou inspiraci již v rané Bláhově monografii *Město s podtitulem Sociologická studie* (1914); spatřuje ji především v pojetí městského sociálního provozu jako projevu organické solidarity [Nešpor 2011: 110]. Všeobecně je ale připomínán Durkheimův vliv zejména na Bláhovu *Filosofii mravnosti* (1922), která je dávana do kontextu s Durkheimovým zájmem o problematiku morálky. Sám Bláha se nicméně stavěl k Durkheimově sociologii rezervovaně, z pozic Masarykova kritického realismu. Důvod svého kritického odstupu objasňoval tím, že „Durkheim jednostranně zdůrazňuje směr

¹ Jejím vydání předcházela Uhlířův text z roku 2012 věnovaný problematice „sociologické teorie poznání“, publikovaný v *České mysli*.

tlaku od celku na jedince“, zatímco Bláha preferoval perspektivu, ve které má sociální determinismus komplikovanější podobu a uplatňují se v něm nejen tlaky společnosti na jedince, nýbrž také opačně tlaky jedinců na společnost [Bláha 1997: 87]. Dušan Janák [2009] charakterizuje tento Bláhův postoj jako snahu prosadit jakousi třetí cestu mezi Durheimovým objektivismem a Tardovým² subjektivismem. Dodejme, že Bláhův mladší kolega na Masarykově univerzitě v Brně Josef Ludvík Fischer odmítal – i přes svůj příklon ke strukturalismu a funkcionalismu – Durkheimovu terorii z obdobného důvodu, a sice pro přílišný objektivismus, který nebere dostatečně na zřetel význam lidských jedinců.

Ke klíčovým osobnostem české sociologie mezi dvěma světovými válkami patřili Břetislav Foustka a Emanuel Chalupný. Oba rozvíjeli Masarykovo pojetí sociologie a pro oba stála Masarykova autorita výše než autorita Durkheimova. Také Chalupný – spolu s dalšími českými sociology – sdílel názor, že Durkheimovy sociologické názory je nutné vyvažovat názory Tardovými. Je proto možná určitým paradoxem, že jedno z nejobsažnějších a nejpréhlednějších pojednání o Durkheimovi a jeho škole v české odborné literatuře první poloviny 20. století pochází právě od Chalupného, který svůj text zveřejnil ovšem až po druhé světové válce v rámci publikace *Sociologie: Vývoj sociologie v 19. století (1835–1904)* [Chalupný 1948: 331–342].

Ve stínu těchto velkých jmen zůstala práce Karla Gally, který věnoval Durkheimovi několikastránkové pojednání ve svém habilitačním spisu *Pokrok jako idea a společenská skutečnost* [Galla 1930: 158–156], v němž se ale takřka výlučně zabýval Durheimovým spisem o *Dělbě společenské práce* a s ním spojenými tématy solidarity, kolektivního vědomí a pokroku. K dalším durkheimovským tématům, která byla v české sociologii reflektována [viz Král 1937; Bláha 1997; Nešpor 2011] patří: (a) problematika sebevraždy – komparací Masaryka a Durkheima se zabýval Břetislav Foustka (1904) a Josef Král (1927); (b) téma morálky – které bylo zpracováno Otakarem Machotkou v díle *Mravní problém ve světle sociologie* (1927) a (c) náboženská otázka – k níž s odkazem na Durkheima přispěli např. Ladislav Kunte (1920) či Josef Tvrdý (1921).

Vedle domácí sekundární literatury mělo pochopitelně zásadní význam vydání Durkheimovy práce *Pravidla sociologické metody* v českém překladu brněnského psychologa Ferdinanda Kratiny [Durkheim 1926]. Kniha vyšla v rámci *Sociologické knihovny* vydávané Masarykovou sociologickou společností, a právě její reflexe spojená s diskusemi o Durkheimem vymezeném předmětu a jím proponované metodě sociologie tvořily podstatnou část obrazu, který si o tomto sociologovi tehdejší česká odborná veřejnost vytvářela. Druhým významným překladovým titulem byly *Sociologické nauky přítomnosti* od Pitirima Sorokina. Sorokinova práce obsahovala kapitolu o Durkheimovi a jeho škole [Sorokin 1936: 364–382], v níž její autor přiblížil základní Durkheimova knižní díla a zároveň i širší kontext, do kterého Durkheim svými pracemi vstupoval.

² Překlad Tardovy práce *Zákony sociální* vyšel v českém překladu už v r. 1901.

V prvních letech po druhé světové válce se objevily už jen dva podstatné tituly. Vedle již zmíněné Chalupného knihy o dějinách sociologie [Chalupný 1948] to byla drobná publikace českého překladu Durkheimovy studie *Sociologie a sociální vědy* [Durkheim 1948].³ Text přeložil mladý Zdeněk Strmiska a byl vydán v rámci *Malé sociologické knihovny* Masarykovy sociologické společnosti. Nástup komunistického režimu v roce 1948 vedl jak známo k tomu, že sociologie v tehdejší Československu přestala na řadu let existovat a v důsledku toho vymizelo ze společenskovědních publikací i Durkheimovo jméno.

Situace se začala měnit v průběhu šedesátých let spolu s návratem sociologie na akademická pracoviště. Informace týkající se Émila Durkheima se začaly objevovat v dobových publikacích, mezi které patřila i vysokoškolská skripta a publikace vydávané vzdělávacími a badatelskými institucemi často tak zvaně „pro vnitřní potřebu“. Pokud jde o oficiálně vydávané knižní tituly, jedním z prvních byla ještě na konci padesátých let publikace Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého *Současná empirická sociologie*, v níž se objevuje stručná informace o Durkheimově sociologické metodě [Klofáč, Tlustý 1959: 18–20]. Oba autoři pak o Durkheimovi psali i v prvním a druhém svazku své *Soudobé sociologie*, kde už je mu věnována pozornost v mnoha různých kontextech [Klofáč, Tlustý 1965, 1967]. Na Durkheimovo jméno je v té době možné narazit v řadě publikací přehledového a učebnicového charakteru, zejména těch, které byly překládány z polštiny. K nim patří například *Sociologie* Zygmunta Baumana [1966] anebo přehled dějin sociologie od Jana Szczepańskiego, který byl pod názvem *Sociológia: Vývin problematiky a metod* publikován v Bratislavě [Szczepański 1967: 367–391]. V té době už je ale Durkheim vnímán nikoli jako autor, jehož názory mají aktuální význam a vliv, nýbrž jako postava, která patří do dějin oboru. Pozornost tehdejších sociologů s teoretickými zájmy přitahovali především představitelé strukturního funkcionalismu – Parsons a Merton – a určité povědomí o Durkheimovi se šířilo mimo jiné i z toho důvodu, že právě tito dva američtí sociologové rozvinuli určitým způsobem inspirace, jež dílo tohoto francouzského sociologa nabízelo. Jestliže bychom ale v české sociologii po první světové válce – kromě Antonína Uhlíře – marně hledali nějakého vyhraněného durkheimovce, pak dvojnásob to platí pro situaci v šedesátých letech a později. To, že se čas od času objevovali na české sociologické scéně badatelé, kteří se Durkheimem zabývali anebo plédovali za nové čtení jeho díla, vůbec neznamená, že by tu docházelo k nějakému výraznějšímu ztotožnění s durkheimovskou perspektivou.

Období normalizace začínající v r. 1969 pochopitelně distanci mezi Durkheimovou pozicí a tehdejší českou sociologií ještě dále prohloubilo. Jméno Durkheima se v sociologických textech zejména učebnicového a přehledového charakteru objevovalo i v tomto období, ale vždy zařazené pod označení „buržoazní sociologie“ a spojené s větší či menší dávkou ideologicky prosazované a vyžadované

³ Text se stal po řadě let součástí publikace *Sociologie a filosofie, Sociologie a sociální vědy* [Durkheim 1998].

kritiky či alespoň kritického odstupu. V té době se jednalo velmi často o překlady z ruské, resp. sovětské literatury anebo o texty, které na základě sovětských pramenů vznikaly. Sociologickou teorií se v té době zabýval jen málokdo, natož aby se studovaly teorie francouzské provenience (jednu z několika vzácných výjimek představoval na konci osmdesátých let Jan Keller). Z produkce, která se objevila během normalizačního období, zaslouží pozornost jeden titul, a sice kniha Jana Sedláčka *Východiska Durkheimovy sociologie: Analýza a kritika*, která je založena na solidním a pečlivém studiu díla francouzského sociologa i dostupné sekundární literatury [Sedláček 1982].

„Návrat Durkheima do Čech“ po roce 1989, o kterém hovoří v již zmíněném textu z r. 1998 Miloslav Petrusek, proběhnul vcelku neokázale, spíše nenápadně. Tak, jak se postupně rozšiřoval počet překladových titulů na knižních pultech a počet zahraničních publikací v odborných knihovnách, došlo vcelku logicky i na tohoto francouzského klasika. To, co nám dnes může v oblasti publikačního vývoje po roce 1989 připadat jako vcelku přirozený a očekávatelný trend, bylo z hlediska těch, kteří v těchto letech připravovali příslušná knižní díla do tisku, obvykle spojeno s nemalým úsilím, značným osobním nasazením a někdy i ochotou podnikatelsky riskovat. Vedle *Sociologie a filozofie* z r. 1998 se v českém překladu už v polovině devadesátých let objevila studie „Dualismus lidské přirozenosti a její společenské podmínky“ zveřejněná v *Cahiers du CEFRES* [Durkheim 1995]. Pražská OIKOYMENH vydala na začátku nového tisíciletí *Elementární formy náboženského života* [Durkheim 2002] a brněnské CDK o něco později *Společenskou dělbou práce* [Durkheim 2004]. V současné době je Sociologickým nakladatelstvím (SLON) anoncováno nové vydání *Pravidel sociologické metody*, ke kterému ale zatím nedošlo.

Co se týče sekundární literatury, pozornost zaslouží *Dějiny klasické sociologie* od Jana Kellera [2004: 195–335] s velmi podrobným, čtyřicetistránkovým výkladem všech podstatných aspektů Durkheimova díla, dále z francouzštiny přeložené *Dějiny sociologie* od Charlese-Henryho Cuina a Françoise Gresleho [2004] s pojednáním o úloze Durkheima v institucionalizaci francouzské sociologie a konečně také *Dějiny sociologie* sestavené pod vedením Miloslava Petruska [2011], v nichž kapitulu o Durkheimovi napsal Jan Maršálek. Slovenští autoři Zuzana Kusá a Miroslav Tížik připomenuli 150. výročí Durkheimova narození uspořádáním (slovensko-české) konference konané v Bratislavě (2008) a poté i kolektivní publikací s titulem *Elementárne formy sociologického myslenia: súčasné reflexie Durkheimovho diela* [Kusá, Tížik 2009]. Jiří Šubrt [2000] se zabýval Durkheimem ve vztahu k teoretickým problémům času a temporalizované sociologie, později i z hlediska úvah o vztahu mezi sociologickým individualismem a holismem [Šubrt 2015]. Oblastí odborné literatury, kde je dnes Durkheim připomínán patrně nejčastěji, je sociologie náboženství [viz např. Lužný, Nešpor 2007]; zde se bez takřka již povinného odkazu na francouzského sociologa obejde jen málokteré pojednání. Připomenout je nakonec nutné také monografii Martina Strouhala *Émile Durkheim – sociolog a pedagog*, vydanou Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy, jež se snaží představit Durkheima nejen jako sociologa, nýbrž v širším

kontextu jeho odborného působení, a to zejména s ohledem na jeho přínos pro pedagogiku [Strouhal 2010].

Pokud bychom dnes měli hodnotit, jaké výsledky onen zmiňovaný „Durkheimův návrat do Čech“ přinesl, mohli bychom začít konstatováním, že se tento francouzský sociolog vrátil jako autor na knihkupecké pulty a spolu s tím se dostal i do odborných knihoven. Jeho myšlenky se staly předmětem základních i specializovaných vysokoškolských kurzů (bez výkladu pojmu „anomie“ se dnes např. neobejde snad jediný úvod do sociologie), seminárních a kvalifikačních prací. Durkheima v soudobém systému výuky zkrátka nelze minout. Na druhou stranu je ale tento autor pro dnešní generaci sociologů postavou minulosti, někým, kdo už neodvratně patří do dějin „klasické“ sociologie, osobností, jejíž myšlenky je sice dobré znát, ale jen málokdo se s nimi dokáže ztotožnit v celé jejich podstatě a šíři. Za poslední léta u nás žádný pravověrný durkheimovec nevyrostl a těžko věřit, že by se ještě někdo takový mohl objevit. Přesto k nám Durkheimovy myšlenky a ideje stále dosti intenzivně promlouvají. Děje se tak především proto, že tento myslitel ovlivnil a inspiroval desítky či spíše stovky svých následovníků a pokračovatelů. Jednou z významných oblastí, která nese zásadní pečť Durkheimova vlivu je francouzský strukturalismus, tak jak se projevoval a rozvíjel nejen v sociologii, ale především ve strukturální antropologii (Claude Lévi-Strauss) a do určité míry i v historických vědách (Fernand Braudel), poststrukturalismu a později postmodernismu (Michel Maffesoli). Vliv durkheimovského myšlení najdeme mimo Francii ve funkcionalismu, strukturním funkcionalismu, neofunkcionalismu a systémové teorii (Robert K. Merton, Talcott Parsons, Jeffrey C. Alexander, Niklas Luhmann). Určité podněty lze ale vystopovat i v konstruktivismu (viz Peter Berger – Thomas Luckmann) či v interakcionismu (inspirací pro Ervinga Goffmana a Randalla Collinse se stal např. Durkheimův koncept rituálu). O Durkheimově vlivu na sociologii náboženství a religionistiku již padla zmínka; zrovna tak lze ale vysledovat durkheimovskou tradici i v konceptu kolektivní paměti, který zavedl Durkheimův žák Maurice Halbwachs. A konečně, pomyslnou štafetu durkheimovského myšlení předává dnešní generaci sociologů také Pierre Bourdieu, jehož pojetí strukturalistického konstruktivismu lze chápat jako transformovanou a sofistikovanou verzi Durkheimova kolektivismu. V zásadě lze konstatovat, že Durkheimův způsob myšlení nás mnoha svými aspekty ovlivňuje i dnes, i když si to možná mnohdy ani neuvědomujeme. Letošní výročí tohoto francouzského sociologa je příležitostí k tomu se nad touto ne vždy plně reflektovanou kontinuitou, která se v rámci sociologického myšlení projevuje, zamyslet.

Jiří Šubrt

Text je výstupem z projektu *Homo sociologicus revisited* podpořeného Grantovou agenturou České republiky (GA15-14478S), který je řešen na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v letech 2015–2017.

Literatura

- Bauman, Z. 1966. *Sociologie*. Praha: Orbis.
- Bláha, I. A. 1997. *Československá sociologie: Od svého vzniku do roku 1948*. Brno: Doplněk.
- Beneš, E. 1926. „Předmluva k českému vydání.“ In É. Durkheim. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.
- Cuin, Ch.-H., F. Gresle. 2004. *Dějiny sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Durkheim, É. 1926. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.
- Durkheim, E. 1948. *Sociologie a sociální vědy*. Brno: Masarykova sociologická společnost.
- Durkheim, É. 1995. „Dualismus lidské přirozenosti a její společenské podmínky.“ *Antologie francouzských společenských věd: Antropologie, sociologie, historie. Cahiers du CEFRES, No. 8*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách.
- Durkheim, É. 1998. *Sociologie a filosofie, Sociologie a sociální vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Durkheim, É. 2002. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: OIKOYMENH.
- Durkheim, É. 2004. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK.
- Galla, K. 1930. *Pokrok jako idea a společenská skutečnost (Sociologická studie)*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy.
- Chalupný, E. 1948. *Sociologie: Vývoj sociologie v 19. století (1835–1904)*. Díl II, svazek 2. Praha: Samcovo knihkupectví.
- Janák, D. 2009. *Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy: Studie z dějin klasické české sociologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Keller, J. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Klofáč, J., V. Tlustý. 1959. *Současná empirická sociologie*. Praha: Orbis.
- Klofáč, J., V. Tlustý. 1965. *Soudobá sociologie I*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Klofáč, J., V. Tlustý. 1967. *Soudobá sociologie II*. Praha: Svoboda.
- Král, J. 1937. *Filosofie: Nástin vývoje podle disciplin*. Praha: Melantrich.
- Kusá, Z., M. Tižik (eds.). 2009. *Elementárne formy sociologického myslenia: Súčasné reflexie Durkheimovho diela*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Nešpor, Z., D. Lužný. 2007. *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
- Nešpor, Z. R. 2011. *Republika sociologů: Zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha: Scriptorium.
- Petrusek, M. 1998. „Durkheimův návrat do Čech.“ Pp. 135–168 in É. Durkheim. *Sociologie a filosofie, Sociologie a sociální vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Petrusek, M. a kolektiv. 2011. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada.
- Sedláček, J. 1982. *Východiska Durkheimovy sociologie: Analýza a kritika*. Praha: Univerzita Karlova.
- Sorokin, P. 1936. *Sociologické nauky přítomnosti*. Praha: Jan Laichter.
- Strouhal, M. 2010. *Émile Durkheim – sociolog a pedagog*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Szczepański, J. 1967. *Sociológia: Vývin problematiky a metód*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.
- Šubrt, J. 2000. *Problém času v sociologické teorii*. Praha: Karolinum.
- Šubrt, J. 2015. *Individualismus a holismus v sociologii: Jak překonat teoretické dilema*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Uhlíř, A. 1913. *Sociální filosofie*. Praha: O. Janáček.
- Uhlíř, A. 1932. *Sociologická idea: Sociální věda*. Praha: O. Janáček.